

University of Groningen

Het vrijheidsbegrip bij J. G. Fichte

Frederikse, Theodoor Christiaan

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1948

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Frederikse, T. C. (1948). *Het vrijheidsbegrip bij J. G. Fichte: een kritische analyse naar aanleiding van Fichte's hoofdwerken uit zijn eerste periode*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

Johann Gottlieb Fichte was wijsgeer. Zijn filosofie heeft steeds slechts in zeer geringe mate de interesse van theologische zijde gewekt. Namen als van E. Hirsch en F. Gogarten (in diens eerste periode) zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen. De redenen hiervoor zijn niet moeilijk aan te wijzen. Reeds tijdens Fichte's leven en in de jaren daarna, in de bloeiperiode van het duits idealisme, in de eerste helft van de 19e eeuw, was de wijsgerige invloed van Schelling en Hegel veel groter en breder dan van Fichte. Vooral Hegel met zijn rijpe, rijke en soepele gedachtenwendingen fascineerde de geesten bovenmate, meer dan de stugge en staalharde denker Fichte ooit ook maar had kunnen doen. Van Hegel ondervindt de theologie een geweldige invloed, van Fichte bijna niet. Wanneer dan daarna de ban, waarin het idealisme het West-Europese denken had geslagen, wordt verbroken en de natuurwetenschappen en zelfs het materialisme een tijdlang de toon aangeven - in het oud-modernisme was vooral de invloed hiervan te bespeuren - volgt hierop weer een terugslag. Hernieuwde wijsgerige bezinning vindt plaats, maar over het algemeen wensten dan niet meer te drinken van de bedwelvende toverdrank die het idealisme reikt, maar wil de geest laven en stalen aan de koele zuivere bronnen van het nuchtere criticisme van Kant. Het neo-kantianisme komt op.

De theologie ondergaat ook hiervan weer de invloed. De naam van Kant heeft onder protestantse theologen een goede klank. Daarna neemt het denken echter een keer. De invloed van de neo-kantianen breekt vrij plotseling af.

Voorbereid door eenzame, in het klimaat van het wijsgerig en theologisch denken van hun tijd, niet recht passende, figuren als Schopenhauer, Nietzsche en Kierkegaard breekt de existentie-filosofie door, die een venijnige guerilla gaat voeren tegen alles wat voort komt uit het ongebroken en rustige denken en leven uit de harmonische samenhangen zoals de geest deze kent en begrijpt.

Het idealisme heeft voorshands afgedaan. Kant kan nog juist enige genade vinden in de ogen der meesten, terwille van zijn nuchtere en vooral critische aanpak, maar wat moet men nu beginnen met Fichte en Hegel, met de duitse klassieken en hun geestelijke inventaris?

En al is de theologie in het algemeen huiverig, om een bondgenootschap met de existentie-gedachte aan te gaan, één is zij met de laatste in haar radicale afwijzing van alle idealisme. Gegeven deze situatie is het niet overbodig vooraf te verklaren, wat we beogen met juist het vrijheidsbegrip van Fichte tot onderwerp van een theologisch proefschrift te kiezen.

We geloven, dat het goed is in de huidige constellatie van de theologische wetenschap, waarin de dogmatiek weer meer en meer de haar toekomende centrale plaats ontvangt, toch ook de studie van de godsdienst-wijsbegeerte en dus ook van de wijsbegeerte in het algemeen, niet te verwaarlozen. De theologische fundering van dit vak, als onderdeel van de theologische encyclopaedie, lijkt ons gelegen in de overweging, dat alleen een in principe sectorarische theologie kan vergeten, dat zij, als theologia viatorum, hier op aarde wandelt in het reiskleed van menselijke woorden, begrippen en gedachten-samenhangen. Hiermede is op de een of andere wijze een verband gegeven tussen theologie en filosofie. De godsdienst-wijsbegeerte heeft tot taak, zich op dit verband te bezinnen. Als bescheiden bijdrage tot deze bezinning, waartoe ook nuchtere en zuiver wijsgerige studie en training nodig is, wil deze Fichte-studie beschouwd worden.

Waarom we onze aandacht juist op Fichte richten, moge uit de volgende vijf punten duidelijk worden:

1. We trachten een soort commentaar te geven op enige van de belangrijkste partijen van Fichte's hoofdwerken, omdat het ons opviel, dat ook in de filosofische vakliteratuur weinig geboden wordt als hulp om in de fijne punten van zijn filosofie door te dringen. Er is wel meer dan genoeg gepubliceerd over de grote lijnen en grondgedachten van zijn filosofie, maar de werkelijke moeilijkheden en kleine nuances, waardoor men eerst recht de eigenlijke betekenis van een denker leert verstaan, bleven veelal onbesproken. Wij hebben gepoogd in deze leemte enigszins te voorzien, met name in de telkens laatste § van de hoofdstukken II, III en IV. Dit legde ons wel beperkingen op. We konden niet de gehele Fichte (quantitatief) in ons onderzoek betrekken, maar bepaalden ons bijna uitsluitend tot zijn hoofdwerken uit de zogenaamde eerste periode, hoewel we menen, daarmede toch wel de gehele Fichte, in de zin van de eigenlijke en echte Fichte te hebben getekend.

2. Door dit nagaan van de fijne gedachtenwendingen hebben we menen te ontdekken, dat het op een gezichtsbedrog berust, wanneer men Fichte, samen met Schelling en Hegel, onder de speculatieve idealisten schaaft. We willen daarom trachten duidelijk te maken, dat men Fichte van Kant uit en wel transcendentaal-critisch moet verstaan.

3. We zouden willen aantonen, dat het vrijheidsbegrip van Fichte en de wijze waarop hij dit centraal stelt, aan zijn filosofie accenten geeft, die herinneren aan wat heden de existentie-filosofie als wezenlijke waarheid aan het licht poogt te brengen. Indien dit juist is, zou er een ander licht op de verhouding van het moderne existentiële denken tot de classieke filosofie-van-uit-de-geest moet vallen, dan gewoonlijk wordt aangenomen. De min of meer grove tegenstelling tussen "Vernunft" en "Existenz" zou moeten wijken voor een veel fijner onderscheid tussen beiden.

4. Het vrijheidsbegrip van Fichte nagaande, zijn we gestuit op categorieën en samenhangen die wezenlijk zijn voor het menselijk denken en existen en die in de wijsbegerige bezinning van alle eeuwen telkens in allerlei variaties terugkeren. Alleen, bij Fichte vinden we ze in een zuiverheid en met een consequentie uitgewerkt, dat het zeker de moeite loont ze bij hem te bestuderen. Wat de critische functie is van de altijd weer vragende en oordelende menselijke logos en hoe we zijn gezag ons moeten denken, wat het begrip geest betekent, in tegenstelling tot alle objectiviteit en "Dinglichkeit", wat de dialectiek (de critische methode) is waarmee onze geest waarheid vindt en wat het wezen is van alle zedelijk handelen en oordelen (autonomie) en hoe van dit wezen kan worden overgegaan tot de werkelijkheid van de concrete ethische daden, de levensvraag waar ieder mens elk moment in staat, al deze vragen vinden op classieke wijze bij Fichte een formulering en beantwoording. De 5 hoofdstukken van deel I zijn dan ook naar deze gezichtspunten geordend.

5. Tenslotte blijft de vraag klemmen, wat het verband mag zijn tussen de theologie en deze wijsgerige categorieën en samenhangen, zoals Fichte deze met en in zijn vrijheidsbegrip zo zuiver stelt. De tijd, dat men meende de christelijke theologie positief bij het wijsgerig idealisme te kunnen laten aansluiten, is in het algemeen voorbij. Openbaringstheologie en denken van uit de menselijke geest sluiten elkaar uit, zo luidt thans de stelling. Men is althans uiterst gereserveerd om te gaan in de richting van een synthese tussen idealisme en christendom, naar het ons voorkomt, terecht!

Maar wat dan wel? Kan men volstaan met een zuiver negatieve en antithetische verhouding, als men al niet het filosofisch denken in het algemeen - en niet alleen het idealisme - als quantité négligeable laat liggen?

We zeiden reeds, dat dit ons beslist een ketterij toe lijkt. En in feite, dat is het merkwaardige, komen ook dezelfde gedachtengangen en categorieën, die men als filosofen eerst ver van zich heeft geworpen, toch in het verband der theologische gedachten telkens weer terug. De autonomie-gedachte bijvoorbeeld is vrijwel omnium consensu theologisch contrabande, maar de heteronomie is een figuur die in de christelijke dogmatiek toch ook niet zonder meer passen wil en K. Barth leert, dat in de theonomie de autonomie ligt opgesloten 1).

Hoe moeten we dit raadsel verklaren? Hoe moet dit verband theologisch legitiem gezien worden?

Het was oorspronkelijk onze bedoeling in het beoordelend tweede deel van deze studie, bij de theologische beoordeling, in twee hoofdstukken deze vragen te bespreken. Doordat deze studie door bijzondere omstandigheden plotseling moest worden beëindigd, konden deze twee hoofdstukken niet meer worden uitgewerkt.

In de plaats daarvan geven we nu een schets van een theologische beoordeling van het vrijheidsbegrip van Fichte in één slothoofdstuk.

In stippellijnen geven we daarin weer, wat ons als oplossing van bedoelde vragen voor de geest staat.